

Luc Boltanski: Pragmatisk sociologi. En tekstsamling. Redigeret af Lars Held. Oversat af Peer F. Bundgaard.

København: Hans Reitzels Forlag 2011 (300 sider)

Den franske sociolog Luc Boltanski (f. 1940) fremstår i stigende grad som én af samtidens vigtigste og mest nyskabende samfundstænkere (se fx indeværende tidsskrift, nr. 2, 2008). Alene af denne grund er det en kærkommen begivenhed, at et udvalg af hans kortere originaltekster nu foreligger på dansk, samlet under overskriften pragmatisk sociologi. Bogen indeholder i alt ni (godt) oversatte artikler, der tidsmæssigt dækker de væsentligste faser og facetter af Boltanskis sociologiske virke, siden hans brud med Bourdieus forskergruppe i de tidlige 1980'ere. Selektionen og sammensætningen af artikler fungerer upåklageligt, og tilsammen giver bogen en substantiel indføring i Boltanskis til tider idiosynkratiske sociologiske univers. Indføringen hjælpes stærkt undervejs af Lars Helds glimrende introduktion, som med stor præcision formår at indkredse de vigtigste metodologiske særkender ved Boltanskis arbejde og hermed vise, hvori hans kreative gentænkning af klassiske teoretiske problemstillinger består. Personligt føler jeg mig overbevist om, at den vanskelige opgave med at introducere Boltanski for et bredere dansk akademisk publikum er løst noget nær perfekt med denne tekstsamling.

Det er velkendt, at et centralt fikspunkt for Boltanskis sociologi er hans udforsk-

ning af de moralske kompetencer, som mennesker benytter, når de gensidigt koordinerer, retfærdiggør og kritiserer handlinger. En boganmeldelse som denne illustrerer således det afgørende – men af sociologien underbelyste – forhold, at det sociale liv gennemsyres af vurderinger af det værd eller den *storhed*, der kan tilskrives mennesker (f.eks. forfattere) og ting (f.eks. bøger) i en given situation. Sådanne vurderinger baserer sig på den flerhed af moralske grammatikker, eller *retfærdiggørelsesregimer*, som moderne samfund stiller til rådighed for aktørerne. En anmelder kan eksempelvis søge at fastslå en bogs vigtighed gennem at henvise til dens store udbredelse (*opinionsregimet*); til dens indlejring i en tradition (*domestisk*); eller til dens betydning for kollektive interesser (*civilt*). Alternativt kan anmelderen – som undertegnede lige gjorde det – henvise til det "nyskabende" og "kreative" ved en forfatters (Boltanskis) arbejde og herigennem tilskrive værket (bogen her) storhed i henhold til en *inspireret* grammatik.

Som eksemplet illustrerer, og som også Held understreger i sin introduktion, så kan Boltanskis sociologiske tilgang ved første øjekast forekomme fremmedartet, både hvad angår terminologi og teoretisk fokus. Ofte håndteres dette forhold gennem en kompakt fortælling, der fremhæver kontrasten mellem Bourdieus "kritiske sociologi" og Boltanskis "kritikkens sociologi". Hvor Bourdieu (i hvert fald i denne fortælling) beskriver den sociale verden udelukkende i termer af magt, interesser og symbolsk vold, der søger Boltanski at give teoretisk vægt til det for-

hold, at megen social koordinering sker med reference til en fælles sans for det retfærdige og det legitime. Og hvor Bourdieu forstår sociologiens rolle gennem et epistemologisk brud, der sigter mod at demaskere almindelige menneskers illusioner, så foretrækker Boltanski at følge aktørernes egne kritiske tilbøjeligheder og derigennem beskrive sociologiens forhold til hverdagslivets kategorier som betydeligt mere ligeværdigt. I denne optik søger sociologen ikke at afsløre skjulte kræfter bag det sociale livs overflade, men derimod at beskrive og formalisere de grammatikalske regler, som aktørerne benytter i deres indbyrdes, dagligdags koordinering.

Bogen åbner med to tekster dedikeret til disse grundlæggende, sociologiske koordinater. Først i form af en artikel, der opsummerer grundtræk ved Boltanskis teoretiske hovedværk, *De la justification* (1991; engelsk *On Justification*, 2006), forfattet sammen med Laurent Thévenot. Her analyserer Boltanski og Thévenot de retfærdiggørelsesregimer – seks i alt: inspireret, domestisk, civilt, opinion, marked og industrielt – som jeg alluderede til ovenfor. Dernæst følger en programmatisk artikel fra 1990, hvori Boltanski netop bestemmer sin egen kritikdens sociologi i kontrast til det "illusionens offer", som den kritiske sociologi lider under. Artiklen er spændende, fordi den tilføjer nye lag til den gængse fortælling om disse to sociologier; Boltanski bestemmer poetisk sin tilgang som en "deskriptiv metafysik", der "søger at fremdrage de metafysiske implikationer af almindelige menneskers handlinger [...]" (s.93). Undervejs refererer han flittigt til Bruno Latours videnskabssociologi og fremviser hermed det bredere sæt af teoretiske affiniteter, der definerer den nye franske pragmatiske sociologi.

Diskussionen om kritikdens rolle i sociologien og det sociale liv er selvsagt vigtig, fordi den berører helt grundlæggende dimensioner i disciplinens selvforståelse. Spørgsmålene dukker da også op igen imod slutningen af bogen, hvor vi dels får to korte redegørelser for Bol-

tanskis bredt citerede analyse (sammen med Ève Chiapello) af "kapitalismens nye ånd", dels et oprids af den pragmatiske tilgang til social dominans, som Boltanski har udfoldet i sin seneste bog, *De la critique* (2009; engelsk *On Critique*, 2011). Begge tekster, og de dertil svarende værker, er læseværdige; om end man efter min opfattelse må spørge, om ikke Boltanski – særligt med bogen om kritik – efterhånden har fjernet sig ganske langt fra den pragmatiske position, som fremskrives i *De la justification*? Hvor kritik og retfærdiggørelser i denne bog beskrives inden for en matrix af irreducibel værdipluralisme, med en dertil hørende understrøm af moralske usikkerheder og kompromisser, dér synes analytikken nu reduceret til et spil mellem "bekræftelsesmekanismernes" fragmenterende dominans, på den ene side, og "kritikkens" offentlighedsgenererende potentialer på den anden. En sådan fortolkning er for nyligt blevet fremført af netop Thévenot; men det er ikke noget, der forfølges i Helds introduktion, hvorfor spørgsmålene må stå ubesvarede tilbage efter endt læsning, som en invitation til fortsat teoretisk engagement.

Bogens sande værdi viser sig imidlertid efter min opfattelse i de mellemliggende fire kapitler. Her præsenteres vi for en række af Boltanskis mere specifikke temaer og analyser, alle præget af høj originalitet: foruden et essay om sociologiens forhold til økonomisk videnskab finder vi her en analyse af agape, den kristne næstekærlighed, som socialt handlingsregime; en empirisk undersøgelse af følelsernes grammatik i nutidens samfund; og en diskussion af den medlidenhedens krise, som ifølge Boltanski kommer dramatisk til syne, når vestlige fjernsynsseere konfronteres med billeder af fjerne lidelser (katastrofer, hungersnød).

Særligt analysen af følelsernes grammatik er her eksemplarisk for de nye analytiske potentialer, som Boltanskis program frisætter. Den empiriske tilgang er stærkt original. Boltanski analyserer den måde, hvorpå et publikum reagerer følelsesmæssigt på radiobesked, som

pårørende til fængselsindsatte indtaler til deres kære. Ved hjælp af korrespondanceanalyse lykkes det Boltanski at tegne et "ømhedens landkort" over vores følelseskultur: nogle beskeder vurderes som banale, rystende eller hårde, alt imens beskeder, hvor taleren formår den vanskelige kunst at gøre sin fraværende (indespærrede) lytter nærværende, virker særligt bevægende på publikum. Brugen af den "mekaniske" statistiske metode til studier af det sociale livs mest "intime" former virker på én gang overrumplende og overbevisende. Gik man rundt med den vildfarne opfattelse, at korrespondanceanalyser nødvendigvis er tæt knyttet til den Bourdieuske socialontologi af positioner og dispositioner, så får man sig her en behagelig overraskelse!

Alt i alt kan jeg kun opfordre til, at så mange som muligt i det danske sociologmiljø køber og læser denne fremragende bog. Bogen kan selvfølgelig ikke stå alene, for dens korte tekster udtømmer langt fra den righoldighed, som findes i Boltanskis ofte digre originalværker. Men som indføring er den nuanceret og facetteret, og Lars Helds introduktionstekst er uden sammenligning den hidtil bedste i sin genre på dansk. Med sin spændvidde hen over Boltanskis vidtfavnende forfatterskab giver bogen dermed den bedst tænkelige nøgle til nysgerrige sjæle, der ønsker at gå på opdagelse i denne nyskabende og inspirerende sociologi.

Anders Blok

Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Erik Jørgen Hansen: Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv.

København: Hans Reitzels Forlag, 2. udgave, 2011 (259 sider)

Dansk uddannelses- og socialforsknings "grand old man" Erik Jørgen Hansen (EJH), satte sig for et par år siden for at skrive en lærebog: *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. Den er nu kommet i et andet oplæg med opdateret litteratur og nye afsnit om globalisering, PISA og uddannelse i verdensklasse. Hansen skriver selv i forordet, at bogen er "tænkt som en alsidig indføring i faget uddannelses-sociologi" og i de uddannelsespolitiske temaer, som ofte danner grundlag for sociologiske analyser af uddannelsessystemerne. Lærebogen henvender sig bredt til "studieretninger og andre undervisningssammenhænge, hvor forholdet mellem samfund og uddannelse indgår". Det er her vigtigt at være opmærksom på den makrosociologiske tyngde, der ligger i, at fokus er på *uddannelsessystemerne* i sociologisk perspektiv. Der er især to gennemgående kritiske perspektiver i bogen: Det ene omhandler den fortsatte ulighed i den sociale rekruttering til uddannelserne i Danmark, og det andet er et kritisk perspektiv på de sidste mange års uddannelsespolitiske reformer, og den diskurs, der prædiker mere og mere uddannelse til alle. Bogen er skrevet i "vi"-form hvilket er lidt pudsigt al den stund, EJH er eneforfatter – og oven i købet en ganske idiosynkratisk en af slagsen.

I bogens første kapitel: "Uddannelseskrisen – en sociologisk udfordring", beskriver EJH uddannelserne, som det sig hør og bør, i en indledning, som værende i krise. Gængse krisetegne er her, at: 1. Solidariteten i velfærdsstaten trues af, at uddannelsessystemet ikke leverer arbejdskraft med den faglige profil, som arbejdsmarkedet har brug for, og at det ikke sikrer, at alle har reelt lige chancer for at opnå det uddannelsesniveau, som de har evner til. 2. Uddannelsernes kvalitet anses ikke at være høj nok, hvis vi

skal bevare vores relative fordel i den globaliserede konkurrenceøkonomi. 3. Uddannelsessystemet overfører ikke den kerne af fælles viden og fælles samfundsværdier, der kan sikre samfundets sammenhængskraft.

Næste kapitel om "hvorfør mere og mere uddannelse" behandler et af de gennemgående perspektiver i bogen: Her diskuterer EJJH nogle fremherskende forklaringer på uddannelseseksplosionen. Vi befinder os ifølge EJJH i Archers "inflationssfase", hvor det stadigt stigende uddannelsesniveau har fået sit eget liv, uden henvisning til hvad der reelt er behov for. EJJH lægger sig videre i kølvandet på Collins "status-konkurrence"-teori, dvs. at vi får mere og mere uddannelse, ikke fordi der nødvendigvis er samfundsmæssigt brug for det, men fordi uddannelse er de privilegerede gruppers måde at vedligeholde deres relative fordel i kampen om attraktive sociale positioner i samfundet.

I kapitel 3 gennemgås uddannelsessystemernes udvikling og deres forskellighed grundigt. Her er nogle forsøg på typologisering af uddannelsessystemer, der ikke er helt overbevisende. EJJH bruger typologiseringer af Hopper og Brint, men er tilsyneladende selv ret kritisk over for deres forsøg (og hvorfor så ikke lade være eller finde nogle bedre). Derimod er der kommet en god opdatering i kapitlet, hvor PISA-diskussionen får plads. Fra pædagogisk-sociologisk hold har de kritiske bemærkninger til PISA været sparsomme i den danske debat, og det er tiltrængt, at EJJH advarer om de homogeniserende effekter, der kan være konsekvensen af at gøre et OECD-undfanget mål til universel standard – med alt, hvad det så ellers ekskluderer. Det følgende afsnit 4 virker lidt overflødig og kunne måske have været integreret i andre afsnit. Her gentages EJJH's pointer gennem en diskussion af kompetence-begrebet, hvis primære formål ifølge EJJH er at "skabe accept af de højtuddannedes fortsat gunstige samfundsmæssige position".

Kapitlet om den sociale rekruttering og intelligensreserven præsenterer klart og pædagogisk en række problematik-

ker omkring chanceuligheder i uddannelsessystemet og spørgsmålet om den selvstændige betydning af de uddannelsessøgendes begavelse. Kapitlet trækker på EJJH's egen store undersøgelse "En generation blev voksen", og selvom litteraturen kunne have været bredere og mere opdateret, formidles de centrale problematikker godt – om end EJJH nok er lidt for pessimistisk, når han s. 104 skriver, at udligningen i de relative chancer for uddannelse mellem de forskellige oprindelsesklasser gik i stå i 1960'erne og 1970'erne. Andre undersøgelser peger på, at der er sket en forbedring siden 1960'erne (specielt for arbejderdøtrene), om end den er lidet imponerende. Hansen diskuterer om "intelligensreserven", det vil sige de begavede arbejderbørn, så er blevet mobiliseret på ægte meritokratiske vis og må nedslående svare nej, også her er uddannelsessystemet altså den samfundsinstitution, der sikrer (uligheden i) den sociale reproduktion.

Kapitel 6 diskuterer kritisk begreberne "social arv" og "mønsterbrud". Der er her i videnskabelig forstand hverken tale om en social "arv", eller om et brud af mønstre. Derimod finder EJJH mere ræson i at tale om uligheder eller begrænsninger i livchancer – da der rettelig er tale om forskelle i sandsynligheder. Når de dynamikker, der ligger til grund for den sociale reproduktion, videre skal forklares teoretisk, diskuterer EJJH forskellige bud på at imødegå struktur-aktør problemet i uddannelsessociologien. Han beskæftiger sig her særligt med Goldthorpes rationelle handlingsteori, da den for EJJH repræsenterer et genuint forsøg på at forstå dynamikkerne mikrosociologisk, og hvordan de forklarer de makrosociologiske ændringer. Det er her kun Goldthorpe, der gives særlig plads, og selv om EJJH er kritisk overfor antagelserne i den rationelle handlingsteori, kunne det måske have været mere oplagt i en lærebog med en ligelig præsentation af de mest centrale bud på uddannelsessociologiske forklaringer på aktør-struktur, eller mikro-makro problemet.

Kapitlet om køn og uddannelse er et af de svagere i bogen – her gennemgår EJM nogle kønsmæssige forskelle i uddannelsesvalg, men selv i forhold til EJM's eget perspektiv kunne der være trukket mere relevant forskningslitteratur ind, både i forhold til mødre og fædres forskellige rolle i socialiseringen (fx. Lareau), men også i forhold til de uddannelsessøgende selv. Hvad med hele diskussionen af, hvordan køn og klasse interagerer med hinanden – er der fx noget om, at (arbejds) drenge er de nye tabere? Samtidig savner man for logikkens skyld et afsnit om etnicitet. Det kan virke, som om EJM egentlig synes, at det ofte er mere relevant at betragte fx kønsforskelle i et klasseperspektiv, end for eksempel at stirre sig blind på køn i de mange klasserumsstudier. Dette kan da også være en relevant kritik, men så må kapitlet opbygges derefter.

I afsnittet om "kundskaber, opdragelse og værdier", diskuterer EJM, hvorfor der ikke er mere fokus på "curriculum", når det nu er her, de centrale kampe om overlevering af værdier fra den ene generation til den anden foregår. Det er relevant og tiltrængt at inddrage curriculum i EJM's uddannelsessociologiske perspektiv, men det havde måske været oplagt at trække flere linjer fra hele "new sociology of education"-traditionen, for hvem curriculum-sociologi er helt central, og så tilsvarende havde brugt mindre plads på en gennemgang af de skiftende betydningslægninger af samfundsmæssige værdier i uddannelsesministerielle dokumenter og råds-skrifter. Dette sidste kunne måske puttes ind i det afsluttende kapitel i stedet. Det efterfølgende kapitel 10 "Hvad og hvem styrer elevstrømmene", ved heller ikke helt hvilket ben det skal stå på. Første del er en gennemgang af de samfundstrukturelle forholds betydning for elevstrømmens retning, og i den anden del slås et tema an om, hvilke uddannelsesmæssige værdier eleverne har, og hvor de kommer fra. Her bruges der uforholdsmæssig meget tid på kritik af en gammel undersøgelse, hvis relevans er ubegrundet. Hvorfor ikke hellere bruge

plads på at diskutere de undersøgelser, EJM betragter som frugtbare?

Kapitlet om udviklingen i den statslige uddannelsesplanlægning på området for de videregående uddannelser, er til gengæld fremragende, og her er det tydeligt, at EJM er på hjemmebane. Også det efterfølgende kapitel, der primært diskuterer planlægning på ungdomsuddannelsesområdet, rummer interessante betragtninger – ikke mindst den kritiske gennemgang af EUD-reformen fra 2000, som, helt i tråd med (daværende) dominerende senmodernitetsteoretiske forståelser af en individualiseret ungdom på konstant identitetsarbejde, individualiserede og modulariserede EUD-uddannelsen – uagtet at eleverne i EUD vist ikke var så individualiserede, at det gjorde noget. I det afsluttende kapitel om "uddannelse i verdensklasse" skrues der op for kritikken, og her er EJM ude efter såvel test som evidens-bølgen og fantasteriet om "uddannelse i verdensklasse". EJM afslutter med følgende diagnose: "Uddannelsens rolle i nutidens neo-liberale nationalstater er blevet indsnævret på en måde, der udelukker alt andet end den bydende nødvendighed af "personlig og national økonomisk vækst".

EJM skriver i forordet, at der i bogen er tilstræbt en "pluralistisk, men ikke ukritisk tilgang til både udforskningen af og politikken på uddannelsessystemernes forskellige arenaer". Og ukritisk kan bogen ikke beskyldes for at være. EJM er en gammel kriger, med sine egne kæpheste, og nogle gange kunne man måske ønske sig mere pluralisme og mindre idiosynkratisk kritik. Der bruges meget plads på en kritisk gennemgang af uddannelsesreformer og -planlægning og mindre plads på en mere systematisk introduktion til den makro-orienterede del af uddannelsessociologien. Dette er uddannelsessociologi set fra et bestemt perspektiv, med de styrker og begrænsninger der er i det. Samtidig kunne der være behov for en yderligere systematisk opdatering af litteraturen, og nogle gange virker det mærkeligt, at der bruges meget plads på længere diskussioner af enkeltstående re-

ferencer, hvis væsentlighed ikke altid er lige indlysende.

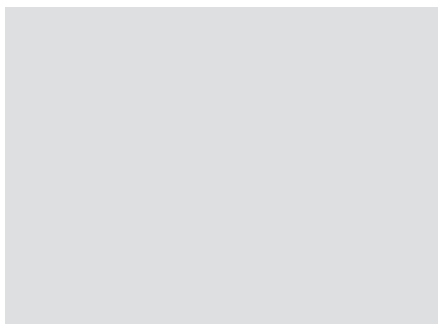
For EJH er den uddannelsessociologiske disciplin rimeligvis defineret ved at studere uddannelse og samfund fra et *sociologisk* perspektiv, og i bestræbelsen på at afgrænse dette perspektiv fra pædagogisk forskning er det undertegnede opfattelse, at EJHs definition af uddannelsessociologiens genstandsfelt hælder mod det makro-sociologiske: primært omhandlende "samspillet på makroplan mellem samfundstruktur og uddannelsessystem", som det beskrives s. 35. Dette er i og for sig reelt nok og fremgår også af titlen på bogen, men denne vægtning er det vigtigt at have sig for øje. Man finder ingen introduktion til post-strukturalistiske klasserumsstudier her. I forhold til at EJH anlægger et bestemt perspektiv, er der her tale om en balancegang, da det gode ved lærebogsmonografier ofte er, at de er båret af en central syntetiserende rød tråd, modsat mange af de relativt fragmenterede antologier. Det er her velkomment, at EJH har givet et dansk bud på en uddannelsessociologisk lærebog.

Undertegnede kunne måske også ønske sig en åbning i forhold til det samfundsmæssigt frigørende potentiale i uddannelsessystemet. Hjælper systemet kun til at opretholde neo-liberale uddannelsesreformer og privilegerede gruppers dominans, eller kan uddannelse også have en civiliserende effekt, hvor mere og mere uddannelse så at sige kan stå i den gode sags tjeneste? EJH kritiserer her sværmeriet for universitetsuddannelser og stiller spørgsmålet om, hvordan nutidens uddannelsessystem havde set ud, om håndværkerlavenes mesterlæretradition havde vundet kampen over den latinskoletradition, der ledte til universiteternes hegemoni. Man er her ikke i tvivl om EJHs standpunkt, men ville mesterlæretraditionen være det adækvate og tilstrækkelige svar på de samfundsmæssige udfordringer, også i EJHs eget perspektiv?

Samlet set har EJH skrevet en god introduktion til et sociologisk perspektiv på uddannelsessystemerne. Her er en-

kelte ujævne kapitler, men hovedparten er veldisponerede, og det gode er, at de netop også introducerer til den særligt danske historik i forhold til uddannelsessystemernes udvikling. Vægten på uddannelsessystemer og EJHs egne kritiske perspektiver giver bogen struktur og en rød tråd, med de begrænsninger det så til gengæld giver for de læsere, der leder efter en almen lærebogs-introduktion til generel uddannelsessociologi.

Jens Peter Thomsen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Jørgen Goul Andersen og
Per H. Jensen (red.): Tilbage-
trækning fra arbejdsmar-
kedet – årsager og effekter.
Frederiksberg: Frydenlund 2012 (295 sider)

Denne antologi kredser på forskellig vis om hvorfor, hvornår og under hvilke betingelser at tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet finder sted. Udgangspunktet for analyserne er især diskussionen om en tilbagetrækningsreform, herunder særligt ændringer i efterlønsordningen, herunder effekter af velfærdsforliget fra 2006.

Bogens kapitler kommer på god vis rundt om en række særlige problemstillinger i relation til tilbagetrækning herunder helbred, jobindhold, uddannelse, familie og økonomiske forhold for blot at nævne nogle af de centrale. Datamaterialet er en kombination af registerda-

ta fra 1980 til 2004, survey interviews i årene 2006-2008 (der dog side 203 alene siges at vedrøre 2006), survey interviews med arbejdsgivere og 25 kvalitative interview blandt efterlønsmodtagere. Der er dermed på den ene side et solidt datagrundlag, på den anden side er en række af dataene formentligt allerede ikke tilstrækkeligt opdaterede givet såvel den kortvarige højkonjunktur som efterfølgende finansielle krise og deraf stigende ledighed.

Bogen er samlet set et indlæg og kommentar til en række af argumenterne relateret til tilbagetrækning og ændringer i de især økonomiske regler relateret hertil. Dermed bekræfter bogen kendte virkninger om, at de, der trækker sig tilbage, typisk har mindre uddannelse, har et dårligere helbred og ikke i stor udstrækning er blevet tilbudt efter- og videreuddannelse på deres arbejdsplads. Det vises også, at der en sammenhæng (ikke overraskende) mellem ægtefællers tilbagetrækning, således at kvinders tilbagetrækning i et vist omfang kan forklares med, at de følger deres mands tilbagetrækning for sammen at få et fælles tredje liv.

Desværre for bogen er der truffet en række beslutninger allerede, som et langt stykke ad vejen gør, at bogen er mindre aktuel, end hvis den var kommet et år tidligere. Men samtidig er der dog en række gode kapitler med metodiske overvejelser, som læsere vil kunne have glæde af at dykke ned i. Det gælder eksempelvis Karina Friis overvejelser om metodiske problemer ved at måle sammenhæng mellem helbred og tilbagetrækning inklusiv kritik af den måde, som arbejdsmarkedskommissionen forsøgte at beregne sammenhængen på. Men derudover også det interessante spørgsmål, om "en eventuel lavere levealder har forbindelse med tilbagetrækningen, eller om den slet og ret er udslag af, at det er samfundsgrupper med høj dødelighed" (side 59), der anvender ordningen. Konklusionen er klar (side 76): Der er en sammenhæng.

Bogen kunne have vundet i styrke ved endnu klarere at opstille modsætningerne mellem argumenter, der er baseret på

økonomiske incitamenter og argumenter, baseret på normer i samfundet, herunder hvorfor tilhængere af ændringer i efterlønsordningen har bygget på et bestemt paradigme. Den ville derudover have vundet ved at være klarere til at opstille argumenter pro- og con ændringer i systemerne. Eksempelvis tages i kapitel 14 diskussionen op i relation til, hvorfor der i Sverige er flere ældre på arbejdsmarkedet, men uden at diskussionen om det kan have betydning, som det kan ses argumenteret i Danmark, at aldersgrænsen i sig selv kan gøre det vanskeligt for ledige at få job, når de nærmer sig grænsen for tilbagetrækning. I stedet udfoldes en række (og bestemt interessante pointer) om førtidspension, sygefravær m.v.

Dermed opstår den situation, som desværre ofte opstår, at der er to lejre med argumenter, som ikke i tilstrækkelig grad går i dialog med hinanden. Det kunne eksempelvis handle om, hvordan man kan kombinere viden om regulering, baseret på økonomiske incitamenter med adfærdsbetingede ændringer, som følge af sociale normer og relationer i eksempelvis familierne.

Det argumenteres i bogen, at tilbagetrækningen i fremtiden indekseres fuldt ud. Det står også i teksten om velfærdsløsløst fra 2006 (<http://www.fm.dk/db/filarkiv/15159/velfaerdsaftale.pdf>), men der står også, at den kun kan forhøjes med et år, og der skal forhandles herom (side 21) – så udfaldet af, hvordan det kommer til at ske, vil fortsat være åbent for forhandlinger.

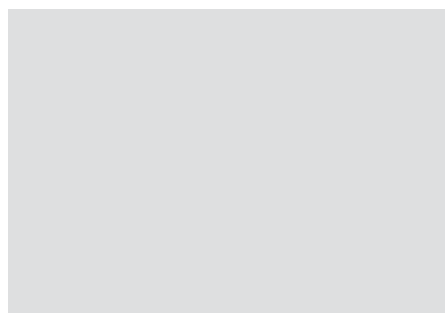
Bogen er fyldt med tabeller, og indimellem ville en strammere redigering kunne have fremmet læsevenligheden og overblikket i kapitlerne. Der kunne også med fordel være foretaget en strammere redigering, således at de samme synspunkter ikke gentages for mange gange.

Samlet er det dog en vellykket antologi, som vil give læseren et klart indblik i et centralt område af arbejdsmarkedspolitikken, der har været under forandring i en række forlig, og som i de kommende år formentligt får en mindre betydning end tidligere. Men det ændrer ikke ved,

at viden om, hvad der får folk til at blive eller forlade arbejdsmarkedet, ud fra en tværvideenskabelig tilgang fortsat vil være vigtig – især hvis de demografiske udfordringer skulle vise sig at være så omfattende, som det ind imellem antydes, herunder især for servicen i den offentlige sektor.

Bent Greve

Institut for Samfund og Globalisering
Roskilde Universitet

Anders Petersen (red.): Selvet – sociologiske perspektiver.

København: Hans Reitzels Forlag 2011 (272 sider)

Anders Petersen, der er lektor ved Sociologisk Institut på Aalborg Universitet, har redigeret antologien *Selvet – sociologiske perspektiver*, udgivet i 2011 på Hans Reitzels Forlag. Antologien indledes af Anders Petersen med en introduktion af antologiens kapitler. Anledningen for udgivelsen er, at der ikke findes bøger eller antologier på dansk, der tager centrale sociologiske perspektiver på selvet under behandling. Det vil denne antologi råde bod på og dermed udfylde det hul, Anders Petersen mener, der er på feltet. Formålet er i forlængelse heraf at bidrage med mere nuancerede forståelser af selvet, hvilket skal give læseren en bredere pamflet af analytiske tilgange til forskelligartede studier af selvet. En central intention med antologien er således at fremstille sociologiske perspektiver på

selvets sociologiske spændvidde. Herudover gives tre grunde til at redigere en antologi om sociologiske perspektiver på selvet. For det første er selvet blevet et tidstypisk begreb, for det andet kan selvet også være et normativt begreb, og for det tredje er selvet noget mere og andet end et historisk prægnant fænomen.

Antologien er tænkt som en bog, der både skal kunne anvendes af læseren til at udføre sociologiske analyser af selvet, men også som en bog der stiller en række dybdeborende spørgsmål til perspektivernes beskaffenhed. Bogens målgruppe er studerende på bachelor- og kandidatniveau, undervisere og forskere på universitet, der ikke nødvendigvis har forhåndskendskab til de sociologiske perspektiver på selvet, der præsenteres her. Petersens redegørelse for valget af de ni bidrag knytter sig til et ikke nærmere præciseret relevanskriterium om at "deres teorier [er] toneangivende i den sociologiske og samfundsvidenskabelige diskussion om selvet" (side 12) samt et kriterium om at få repræsenteret en fransk, en tysk og en angloamerikansk tænkning om selvet. De ni bidrag beskriver således sociologiske perspektiver formuleret af tænkere fra Tyskland, Frankrig, England, USA og Canada.

Strukturen i antologien er ikke yderligere angivet eller begrundet. De to første kapitler udgør således de nordamerikanske bidrag. Kapitel 1 er skrevet af Erik Laursen og introducerer til Herbert Meads perspektiv på selvet. Kernen i kapitlet er at redegøre for, hvordan Meads tænkning om selvet er blevet en katalysator for en socialpsykologi, der trækker mere på sociologiens fokus på det sociale og det relationelle end på psykologiens substantialistiske tænkning om selvet. Antologien lægger således ud med at præsentere et sociologisk perspektiv på selvet, der er forankret i 1960'ernes behavioralistiske tradition og betoning af adfærd som genstand for sociologisk analyse. I kapitel 2, der er skrevet af Michael Hviid Jacobsen og Søren Kristiansen, præsenteres Erving Goffmans litteratur med særlig fokus på selvet forstået ud fra

et socialt rollebegreb. I det tredje kapitel går turen til Frankrig. Kapitlet er skrevet af Lars Thorup Larsen og præsenterer Michel Foucaults begreb om selvet, som det kommer til udtryk i de dele af hans forfatterskab, der omhandler ledelsen af selvet. Kernen i kapitlet er selvet forstået ud fra et magtbegreb og derfor lægges vægten på den del af Foucaults forfatterskab, der handler om selvledelse, studier af pastoralmagt og guvernementaltitet. Kapitlet giver desuden eksempler på, hvordan Foucaults perspektiv på selvet kan anvendes i analysen af nutidige sociale fænomener som sundhedsfremme.

Vi bliver i Frankrig i det fjerde kapitel, som er skrevet af Jacob Dahl Rendtorff og præsenterer Jean-Paul Sartres filosofi om selvet. Kapitlet adskiller sig fra de øvrige kapitler ved ikke at introducere læseren til et sociologisk, men et filosofisk perspektiv på selvet. Kernen i kapitlet er selvet forstået som et "politisk selv", der konstitueres via "politisk handling". Kapitel 5 er også forfattet af Michael Hviid Jacobsen og introducerer til den polskfødte Zygmunt Baumanns begreb om "et fast selv i en flydende verden". Det forholdsvist lange kapitel introducerer meget bredt til Baumanns forfatterskab og diskuterer forskellige forsøg på at kategorisere Baumanns tænkning om selvet. Kapitlet fremstiller således en generel indføring i Baumanns tænkning mere end en fokuseret præsentation af hans begreber om selvet. Kapitel 6 er skrevet af Ann-Dorthe Christensen og Palle Rasmussen og introducerer et af de to tyske bidrag i antologien, nemlig Thomas Ziehes begreb om det ambivalente selv i det moderne samfund. Kapitlet dykker ned i forskellige eksemplificeringer af begrebet om det ambivalente selv, hvilket på glimrende vis illustrerer, hvordan begrebet om det ambivalente selv finder anvendelse på en konkret, empirisk problemstilling. Behandlingen af Ziehes to kernebegreber "god anderledeshed" og "andengenerationsfrisatte" sættes i spil i forhold til skolen og erfaringspædagogik og i forhold til unge kvinders forhold til deres mødres frigørelsesprojekt. Forfat-

terne redegør således for Ziehes centrale begreber om selvet gennem konkrete empiriske illustrationer. Kapitlet har også en diskussion af styrker og svagheder ved Ziehes begreber og ender ud med en række dybdeborende spørgsmål til Ziehes sociologiske begreb om selvet. Antologiens syvende kapitel repræsenterer det engelske indslag og er skrevet af Thomas Johansson. Han præsenterer Anthony Giddens sociologiske perspektiv på selvet. Kapitlet indledes med en refleksion over Giddens udlægning af 90'ernes strukturaktør debat og går herefter over til en gennemgang af begreberne "selvidentitet" og "det plastiske menneske". Kernen i kapitlet er at fremstille det særligt moderne som et identitetsspørgsmål og dermed også et sociologisk perspektiv på selvet, der er forankret i "identitet". Thomas Johansson afrunder med en kritik og antyder begrebernes anvendelighed, som dog ikke udfoldes udover spekulative eksempler med tilfældig inspiration fra blandt andet en tv-udsendelse og en lærebog i plastikkirurgi. I antologiens sidste kapitler skal vi igen en tur til Tyskland og Frankrig. Først til Tyskland, hvor Jonas Jakobsen introducerer Axel Honneths greb om selvrealisering og samfundskritik og endelig til Frankrig, hvor Anders Petersen introducerer Jean-Claude Kaufmanns begreber om selv og identitet som situationel kontekst.

De ni bidrag er hver for sig spændende læsning. Særligt forfriskende er kapitlet om Sartres filosofi om selvet, om end det også er det kapitel, der virker mest ude af trit med antologiens ambition om at præsentere anvendelsesorienterede, sociologiske perspektiver på selvet. Det er dog primært kapitel 6 af Ann-Dorthe Christensen & Palle Rasmussen, der løfter antologien, og som imødekommer nogle af de formål og intentioner, Anders Petersen indleder bogen med. Kapitlet illustrerer på fremragende vis Ziehes begreber om selvet og deres potentiale til at fremanalysere aktuelle identitetsprojekter i samfundet. Det er som sagt en af antologiens bedre bidrag. Det er en stor styrke, at Ziehes begreber rent faktisk bringes i anven-

delse ikke mindst i forhold til det afsluttende afsnit, hvor forfatterne præcist stiller vigtige spørgsmål til de netop anvendte begrebers styrker og svagheder. Mange af de øvrige kapitler i bogen kunne med fordel være blevet tænkt, gennemført og redigeret efter skabelonen i dette kapitel. Mange af de resterende kapitler (særligt kapitlerne om Baumann og Giddens) er desværre noget svagere fokuseret på antologiens ambition om at ville stille dybdeborende spørgsmål til perspektivernes beskaffenhed. Det hænger sammen med deres meget generelle karakter og løse fokus på at demonstrere selvets karaktertræk og ikke mindst med kapitlernes manglende ambition og gennemførelse af at illustrere begrebernes anvendelighed. Potentialet i disse bidrag forbliver desværre uforløst.

Efter endt læsning, sad jeg tilbage med en undren over, hvorfor netop disse ni perspektiver på selvet blev udvalgt og ikke andre. Hvad var kriterierne for at vælge disse og ikke andre teoretiske perspektiver? Hvorfor er Pierre Bourdieu, Christoffer Lasch eller Niklas Luhmann ikke med? Redaktøren har sikkert mange gode grunde til *ikke* at have dem med – jeg ville bare ønske, han havde delt dem med læseren, og hverken relevanskriteriet eller det kontinentale kriterium synes her at give tilstrækkelig begrundelse.

Videre kan man spørge, hvorfor bogen ikke er givet en tematisk struktur? Vi læser om selvet som givet ved en udfyldelse af en social rolle, som givet gennem magtrelationer, som et situeret selv og som et politisk projekt i flere kapitler. Hvad var de begrebsmæssige forskelle og ligheder mellem disse? Hvad kan vi identificere med begreberne, og hvordan kan vi blive teoretisk berigede af sådanne identifikationer? Anvendeligheden af bogen begrænses desværre noget af denne manglende tematisering. Til gengæld får man en fin generel introduktion til flere sociologiske perspektiver på selvet. I starten slås det an, at de sociologiske perspektiver på selvet er anderledes end fx de pædagogiske og de psykologiske. Det

kunne også med fordel have været uddybet, hvordan dette er tilfældet og med hvilke implikationer? Hvad er forskellen på et socialpsykologisk perspektiv på selvet og et psykologisk perspektiv på selvet? Den modige redaktør havde inviteret sådanne perspektiver med. Det ville også have inkluderet de mere filosofiske indslag som fx kapitel 4 om Sartre og kapitel 4 om Bauman noget bedre.

Sammenfattende vil jeg derfor mene, at bogen i lidt for høj grad bliver til hyggelæsning for folk med meget god tid eller lidt forstand på, hvad der kræves af teoretisk præcision for at blive klogere empirisk og teoretisk! Man stiller således sig selv spørgsmålet, hvad man egentlig skal med bogen. Er de ni bibliografiske redegørelser *særligt* gode redegørelser og altså bedre end andre introduktioner til de udvalgte teoretikers værker? Vil det være disse, man trækker frem om fem år, når en studerende skal analysere en given problemstilling? Jeg deler Anders Petersens syn på, at sociologiske perspektiver på selvet bidrager til de sociale videnskabers teoretiske værktøjskasse, ikke mindst i en tid domineret af psykologiske og adfærdsorienterede perspektiver på selvet. Hvor kunne det være befriende, hvis bogen havde påtaget sig den ambition at udfylde den aktuelle mangel på solide sociologiske alternativer.

Marie Østergaard Møller
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Sofie Danneskiold-Samsøe, Yvonne Mørck og Bo Wagner Sørensen: "Familien betyder alt". Vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier.

Frederiksberg: Frydenlund 2011 (458 sider)

Lad det være sagt med det samme: Bogen *Familien betyder alt – vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier* er ikke behagelig læsning. Bogen bygger først og fremmest på interviews med 42 kvinder, der var eller havde været på krisecenter, og mange af deres fortællinger handler om at være spundet ind i voldelige relationer fra barnsben af. Efter en opvækst med slag og måske seksuelle overgreb gifter flere sig med nærmest den først mand, der frier, for at komme væk hjemmefra. Men det ender ikke lykkeligt, og de havner i stedet i nye, voldelige miljøer, hvor volden forestås af ægtemænd og i flere tilfælde også af svigerfamilier.

Kvinderne udsættes for alt fra inde-spærring uden vand og mad, over voldtægt og torturlignende tæv til i nogle tilfælde at måtte afgive deres børn for at kunne få mulighed for at forlade manden. Det danske majoritetssamfund optræder her i vid udstrækning i kulissen. Det kan være som den sidste retningsplanke, som man venter meget længemed at gribe fat i. Dette kan ske ved, at man opsøger politiet eller et krisecenter, eller ved at man – fx via et hospitalspersonale – kommer i kontakt med personer, som ikke er en del af ens eget "bagland". Andre steder optræder Danmark omvendt som

det land, man ikke har opholdstilladelse i, og som man risikerer udvisning fra, hvis man forlader sin voldelige mand. Dermed medvirker dansk lovgivning til at fastholde kvinderne i volden, og kvinderne oplever at blive både truet og hånet med deres svage juridiske stilling i Danmark. At truslen kan være reel ses, når nogle kvinder "dumpes" i oprindelseslandet uden pas og papirer, eller når en mand beder de danske myndigheder om at fjerne en kvinde, han ikke længere ønsker at have i sin nærhed. Volden og de ulige magtforhold handler dermed om langt mere end bare om køn.

Bogen tager sit udspring i de danske kvindekrisecentres erfaringer med, at kvinder med etnisk minoritetsbaggrund dels er overrepræsenterede her, dels ofte har en anden profil og nogle andre behov end kvinder med etnisk dansk baggrund. For at få en større forståelse for disse kvinders situation udbød Dannerstiftelsen og Trygfonden i 2008 derfor et projekt om sådanne minoritetskvinders voldserfaringer. Det er den største danske undersøgelse af vold mod etniske minoritetskvinder til dato, der nu foreligger i bogform.

Den væsentligste empiri udgøres som nævnt af interview med 42 kvinder, hvoraf den største undergruppe har rødder i indvandringslande som Irak, Tyrkiet, Libanon, Pakistan og Sri Lanka. Endvidere indgår også kvinder fra Vestafrikanske og østeuropæiske lande samt to etnisk danske kvinder, der har været gift med mænd fra Mellemøsten. Bogen inddrager også interviews med krisecenter-perso-

nale fra hele Danmark og erfaringer fra besøg i Tyskland, Storbritannien og Tyrkiet, hvor forfatterne har indsamlet viden om socialt arbejde med voldsramte kvinder. Endelige inddrager de tre forfattere, der alle er antropologer, en bred vifte af litteratur og formår langt hen ad vejen, at gøre dette på en læsevenlig måde.

En overordnet betragtning, der især gælder kvinderne med baggrund i Mellemøsten og Sydøst Asien, er som nævnt, at volden og den manglende støtte til kvinderne ikke alene udspringer fra ægtemanden (eller for ugifte kvinders vedkommende fra faderen og/eller brødre), men fra hele "baglandet". Såvel mødre som svigermødre og det bredere familienetværk kan enten medvirke til at forhindre kvinder i at forlade deres voldelige ægteskaber eller eventuelt selv være med til at udøve vold. Også transnationale bånd kan være vigtige i de kollektivt orienterede, patriarkalske familier, som kvinderne beretter fra. I læsningen virker det derfor som en befrielse, når en enkelt kvinde endelig får hjælp af sin mor, der er kommet rejsende til Danmark, fordi datteren er højgravid. Her er der for en enkelt gangs skyld en ung kvinde, der får hjælp og støtte fra en forælder.

De krisecentre, som de interviewede kvinder alle har været i berøring med, bliver dermed en væsentlig institution, når kvinderne skal bryde både med ægtemænd og med deres egne familier. Bogen beskriver, hvordan kvinderne ellers ofte har fået at vide, at krisecentre er bordeller, fængsler eller steder, hvor kvinder opholder sig umiddelbart inden, de

sendes ud af Danmark, og/eller inden de fratages deres børn! Alt sammen fortællinger, der skal afholde kvinderne fra at henvende sig her.

Bogen beskriver også krisecentrenes indsats blandt andet i forhold til det efterværn, som er særskilt vigtigt for mange kvinder med etnisk minoritetsbaggrund. Ud over manglende viden på helt basale områder, ringe netværk og begrænsede danskundskaber har krisecentrene også erfaret, at mange kvinder er ganske uselvstændige. Dermed møder sådanne kvinder store udfordringer, når de efter et krisecenterophold skal etablere et selvstændigt liv fra bunden. Her nævner bogen fx en kvinde, der godt nok havde boet på Nørrebro i flere år, men som kun havde været ude af lejligheden, når hun sammen med sin svigermor skulle handle ind i Netto, eller når hun skulle føde. Da hun ankom til krisecentret, var hun fx ikke engang i stand til at tage en bus alene, da hun aldrig havde prøvet det.

Den digre bog (på over 450 sider) kommer vidt omkring, og ikke alle dele af bogen vil være lige relevante for alle læsere. Samlet set giver bogen et bredt indblik i såvel nogle rystende livserfaringer, som i de indsatser, der er etableret i forhold hertil – ikke kun i Danmark, men også i udlandet. Og så er den oven i købet gratis: Den kan rekvireres på www.trykfonten.dk

Anika Liversage

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd